

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Ірини Леонтіївни Булик на дисертацію Юрія Миколайовича Арапіна на тему «Публічне адміністрування ринку зерна в Україні», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Значимість проблеми публічного адміністрування ринку зерна в Україні підтверджується стратегічною роллю агропромислового комплексу в промисловості та економіці держави, а також визначальним впливом цієї сфери на забезпечення національної та, зокрема, продовольчої безпеки країни в умовах глобальної нестабільності. Попри це, чинне законодавство України, яке регулює питання функціонування ринку зерна, є вкрай недосконалим та таким, що потребує системного реформування відповідно до загальновизнаних міжнародних та європейських правових стандартів.

Невирішеною залишається проблематика повної імплементації регламентів, директив та рішень ЄС у систему українського законодавства, що зумовлено обраним Україною стратегічним курсом на європейську інтеграцію та адаптацію регуляторних механізмів. Додаткової актуальності темі надає необхідність чіткого інституційного розмежування повноважень суб'єктів управління та створення узгодженого механізму фінансової та організаційної підтримки виробників.

Вирішення питання реформування сфери публічного адміністрування ринку зерна в Україні залежить не лише від затвердження та наявності необхідної нормативно-правової основи (зокрема, адаптованої до Стратегії продовольчої безпеки до 2027 року та Стратегії розвитку сільського господарства до 2030 року), а й від створення та ефективного практичного впровадження механізмів її належної реалізації, цифровізації процесів та усунення корупційних ризиків. Тому безумовно обрана тема є актуальною і своєчасною.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Робота містить чітке формулювання наукової проблеми, завдання, визначення об'єкта, предмета та мети дослідження, глибокий аналіз стану рішення проблеми за матеріалами вітчизняних і зарубіжних публікацій, а також належне обґрунтування мети дослідження.

Результати дослідження опубліковано у 22 друкованих працях, з них 6 у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань у галузі юридичних наук, а також 16 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і круглих столів (м. Одеса, м. Харків, м. Київ, м. Вінниця, м. Львів, а також м. Будапешт, Угорщина). У розділах дисертації вичерпно і повно викладається зміст власних досліджень здобувача, робляться посилання на всі наукові праці здобувача.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дисертації висвітлені сучасні наукові підходи щодо розвитку публічного адміністрування ринку зерна в Україні як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Зокрема, *уперше*:

- розроблене авторське визначення терміна «публічне адміністрування ринку зерна в Україні» – це врегульована нормами публічного права цілеспрямована діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка здійснюється, застосовуючи адміністративно-правові та організаційно-економічні інструменти, і спрямована на формування, функціонування та розвиток ринку зерна, забезпечення продовольчої безпеки держави, захист публічних приватних інтересів учасників ринку, дотримання вимог якості та безпеки зернової продукції, стабільність і прозорість зернових товаропотоків в умовах побудови економіки ринкового типу;

- визначено суб'єктів, які належать до системи органів публічного адміністрування ринку зерна в Україні, зокрема: 1) органи державної влади загальної та спеціальної компетенції, які забезпечують відповідно до наданих

повноважень формування та реалізацію аграрної політики в країні, нормативно-правове регулювання, контроль і нагляд, а також координацію діяльності суб'єктів зернового ринку; 2) органи місцевого самоврядування, які забезпечують на місцевому рівні в межах, визначених чинним законодавством, реалізацію державної продовольчої політики щодо створення належних організаційно-правових та фінансово-забезпечувальних умов для функціонування суб'єктів ринку зерна. Слід зауважити, що їхні повноваження мають допоміжний та координаційний характер;

— встановлено, що основними складовими механізму публічного адміністрування є адміністративні методи впливу держави на ринок зерна, зміст яких полягає у дії імперативних управлінських засобів, що застосовують уповноважені органи публічної влади в межах, визначеної законом компетенції, шляхом прийняття обов'язкових рішень, здійснення контролю, нагляду та застосування заходів адміністративного примусу. До основних адміністративних методів впливу держави на ринок зерна віднесено: контрольно-наглядовий; нормативно-регуляторний; дозвольно-реєстраційний; адміністративно-примусовий; адміністративно-процедурний;

— доведено, що зміст механізму публічного адміністрування ринку зерна в Україні полягає у досягненні стратегічних цілей державної аграрної політики, зокрема забезпечення стабільності внутрішнього ринку, розвитку експорту та захисту прав суб'єктів зернового ринку. Механізм публічного адміністрування ринку зерна в Україні є комплексною системою інституційних, нормативно-правових, функціональних, інструментальних та процедурних елементів, що у своїй сукупності забезпечують ефективний державний вплив на зерновий ринок та реалізацію публічних інтересів у цій сфері;

— підготовлено проєкт Закону України «Про державну підтримку ринку зерна та його інтеграцію до країн-членів Європейського Союзу». Зокрема до проєкту Закону України включені такі розділи: державна політика та стратегічне планування; суб'єкти ринку зерна; державна підтримка виробників

зерна; державна підтримка зберігання та переробки зерна; державне регулювання обігу зерна на внутрішньому ринку; експорт та імпорту зерна; інтеграція ринку зерна України до ЄС; якість, безпечність та сертифікація зерна; інформаційне забезпечення та цифровізація ринку зерна; наукове, інноваційне та кадрове забезпечення ринку зерна; фінансове забезпечення та контроль у сфері ринку зерна; державний нагляд, контроль та відповідальність; *удосконалено:*

- модель публічного адміністрування ринку зерна в Україні, яка умовно може складатися з чотирьох рівнів, а саме: 1) *управлінський* – стратегічний рівень адміністрування ринку зерна в Україні; 2) *виконавчий* – тактичний рівень адміністрування ринку зерна в Україні; 3) *поточний* – оперативний рівень адміністрування ринку зерна в Україні; 4) *наступний* – перспективний рівень адміністрування ринку зерна в Україні;

- етапи ретроспективного формування публічного адміністрування РЗ, зокрема: *перший* – зародження (V - IV ст. до н.е. до початку XVII ст. н.е.; *другий* – формування (середина XVII ст. – середина XIX ст.); *третій* – класичний (кінець XIX ст. – початок XX ст.); *четвертий* – промисловий (початок XX ст. – середина XX ст.); *п'ятий* – глобалізаційний (кінець XX ст. – початок XXI ст.);

- характерні риси публічного адміністрування РЗ в Україні визначають такі положення: а) його державно-правова природа; б) віднесення до внутрішніх функцій держави; в) змістовне спрямування, що полягає у забезпеченні стабільного функціонування грошово-кредитної системи; г) вплив на регулювання державних видатків і рівня життя населення; г) організація та розвиток соціальної інфраструктури; д) налагодження та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків; е) здійснення управління структурою виробництва на макроекономічному рівні; є) розробка організаційно-правових заходів щодо охорони довкілля тощо;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо напрямів оптимізації публічного адміністрування ринку зерна в Україні, а саме: удосконалення нормативно-правової бази; створення єдиної електронної системи обліку та моніторингу зерна; дерегулювання та спрощення адміністративних процедур; підвищення прозорості та зменшення корупційних ризиків; забезпечення стабільності та передбачуваності регуляторної політики; розвиток інфраструктури та логістики; підтримка малих та середніх агровиробників; інституційна реформа органів зернового ринку;

– шляхи удосконалення публічного адміністрування ринку зерна в Україні, а саме: формування стабільного та сприятливого нормативно-правового поля; формування системи державного регулювання та дієвої підтримки виробництва зернових культур через механізми виваженої цінової політики; розвиток агрострахування, сприятливої фіскальної, митної, кредитної, інвестиційної політики; стимулювання інноваційних технологій для вирощування зернових культур; забезпечення розвитку біржового ринку та ринків капіталу; сприяння розвитку виробничої, ринкової та допоміжної інфраструктури ринку зерна; розвиток інформаційного забезпечення суб'єктів ринку зерна на основі цифровізації всіх процесів, впровадження системи електронної комерції та е-логістики; удосконалення ланцюгів товарного транзиту зернових; забезпечення оптимального співвідношення вирощування продовольчого та фуражного зерна; зональна спеціалізація та концентрація зернового виробництва;

– напрями підвищення ефективності публічного адміністрування ринку зерна в Україні, зокрема: зростання рівня конкурентоспроможності та підвищення якості вітчизняного зерна; широкий розвиток та активне впровадження принципів зернової логістики; активізація України в міжнародних зернових організаціях; забезпечення моніторингу, прогнозованості та прозорості;

– узагальнення основних форм взаємодії державних органів у сфері публічного адміністрування ринку зерна в Україні, а саме: спільний аналіз

стану ринку зерна; обмін інформацією між органами публічної влади щодо ринку зерна; планування та реалізація спільних заходів на ринку зерна; проведення навчань, інструктажів щодо ринку зерна; обмін позитивним досвідом профілактики правопорушень на ринку зерна.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій і пропозицій дисертаційного дослідження Ю.М. Арапіна не викликають жодних сумнівів. Вони логічно слідують із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, запропоновані дисертантом, стосовно вдосконалення чинного законодавства України мають важливе теоретичне та практичне значення.

Тема дисертації ґрунтується на Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 684-р); Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 року № 1163-р).

Робота відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326) й основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки (рішення Вченої ради від 24 грудня 2024 року, протокол № 25).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Для роботи характерне використання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних

методів під час аналізу зазначеної проблематики. Зокрема, автором вдало використано діалектичний метод для вивчення теоретичних та нормативних положень щодо публічного адміністрування ринку зерна; герменевтичний - для формулювання основоположних дефініцій та особливостей генезису їхнього тлумачення; порівняльно-правовий - під час аналізу міжнародного досвіду здійснення публічного адміністрування ринку зерна у США, Канаді, Австралії, Франції, Угорщині та Хорватії. Для систематизації рівнів удосконаленої моделі адміністрування, його нормативно-правового забезпечення та суб'єктів ефективно застосовано методи класифікації, групування, а також структурно-функціональний, структурно-логічний методи та моделювання.

Вдало проведено зведення і групування емпіричних та статистичних даних, отриманих у результаті соціологічного дослідження. Справляє позитивне враження те, що автором було проведено масштабне опитування та анкетування 512 осіб, які є представниками різних суб'єктів ринку зерна в Україні, що дозволило виявити реальні прогалини у нормативно-правовому регулюванні та визначити пріоритетні напрями оптимізації досліджуваної сфери.

Для впорядкування і представлення даних у тексті дисертації використано статистичний метод та метод документального аналізу. Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення положень дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно містить новітні визначення основних понять, термінів і явищ, що безпосередньо стосуються публічного адміністрування ринку зерна, не лише на локальному прикладному рівні, а й з огляду на необхідність подальшого вдосконалення відповідних положень в межах науки адміністративного права.

Сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, висновки, рекомендації та пропозиції впроваджено та може бути використано в:

- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін

«Фінансове право», «Податкове право», «Концептуальні проблеми фінансового права України» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт Національної академії внутрішніх справ від 28.01.2026 № 19-ОП);

- у науковій діяльності – при підготовці монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт Національної академії внутрішніх справ від 30.01.2026 № 20-НД);

- у практичній діяльності Бюро економічної безпеки України – стосовно оцінювання ризиків у сфері ринку зерна як елементу забезпечення економічної безпеки, а також під час проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов'язаних із даним напрямом (акт Бюро економічної безпеки України від 24.01.2026);

- у практичній діяльності Міністерства юстиції України по:

1) підготовці пропозицій щодо вдосконалення процедур державної реєстрації прав на зернові склади та складські документи на зерно, що сприяє захисту прав власності агровиробників; 2) напрацюванню механізму правової експертизи нормативно-правових актів у сфері зернової логістики на відповідності вимогам антикорупційного законодавства та стандартів ЄС;

3) виробленню рекомендацій щодо правового регулювання електронних торгів зерном та цифровізації реєстрів у межах концепції «публічних сервісів»;

4) розробці процедури правового моніторингу ринку зерна як інструменту публічного управління, що включає системний аналіз ефективності виконання регуляторних актів у сфері експорту зернових.

Окрім цього, а) запропоновано правову модель взаємодії органів юстиції та саморегулювних організацій (зернових асоціацій) у процесі досудового врегулювання спорів між суб'єктами ринку; б) поліпшено підходи до

гармонізації вітчизняного законодавства про ринок зерна з правом ЄС, в частині стандартів простежуваності та захисту прав споживачів; в) удосконалено нормативно-правову базу у сфері обігу зернових культур, а також покращено процедуру реєстрації прав та механізмів правового забезпечення захисту прав суб'єктів ринку (довідка Міністерства юстиції України від 23.02.2026 № 24384/7.3.4/33-26).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація написана українською мовою, відповідає вимогам, що висуваються до підготовки такого виду робіт. Складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

В анотації у стислій формі сформульовано основну думку щодо сучасного стану публічного адміністрування ринку зерна в Україні; проаналізовано етапи його ретроспективного формування від найдавніших часів до сьогодення; визначено об'єкт, мету, завдання, функції та принципи публічного адміністрування; розкрито систему суб'єктів управління на державному та місцевому рівнях; схарактеризовано структуру та елементи механізму адміністрування; проаналізовано адміністративні методи (контрольно-наглядовий, нормативно-регуляторний, дозвольно-реєстраційний тощо) та інструменти їх реалізації; досліджено форми взаємодії органів влади та напрями підвищення ефективності їхньої діяльності на основі цифровізації, е-комерції та е-логістики; висвітлено зарубіжний досвід регулювання аграрного сектору та обґрунтовано шляхи гармонізації законодавства із правом ЄС; запропоновано авторський проєкт Закону України «Про державну підтримку ринку зерна та його інтеграцію до країн-членів Європейського Союзу».

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність. Визначено мету, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження та поставлено наукові завдання. Зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Охарактеризовано методи дослідження. Окрелено наукову новизну

отриманих результатів, практичне значення та викладено дані щодо їх апробації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження публічного адміністрування ринку зерна в Україні» дисертантом досліджено генезу формування досліджуваної сфери. Під публічним адмініструванням ринку зерна в Україні автором розуміється врегульована нормами публічного права цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, яка здійснюється із застосуванням адміністративно-правових та організаційно-економічних інструментів і спрямована на розвиток ринку зерна, забезпечення продовольчої безпеки, захист інтересів учасників, дотримання вимог якості та стабільність товаропотоків. Наголошується на реформуванні системи суб'єктів публічного адміністрування шляхом чіткого розмежування повноважень між органами загальної та спеціальної компетенції та місцевим самоврядуванням. Стан дослідження проблеми показаний через великий масив наукової літератури.

У другому розділі «Механізм публічного адміністрування ринку зерна в Україні» автор визначає структуру механізму публічного адміністрування ринку зерна як комплексну систему інституційних, нормативно-правових та процедурних елементів. Досліджено питання засобів та методів впливу держави на ринок зерна, де до основних адміністративних методів віднесено контрольно-наглядний, нормативно-регуляторний, дозвольно-реєстраційний, примусовий та процедурний методи. Визначено інструменти їх реалізації задля стабільності внутрішнього ринку та розвитку експорту. Запропоновано удосконалити нормативну базу в частині оптимізації процедур державної реєстрації прав на зернові склади для зниження корупційних ризиків.

У третьому розділі «Удосконалення публічного адміністрування ринку зерна в Україні» автор розкриває проблематику модернізації та оптимізації механізмів регулювання аграрного сектору. Охарактеризовано зарубіжний досвід публічного адміністрування (США, Канади, Франції тощо) та запропоновано шляхи його адаптації в Україні в частині стандартів

простежуваності. Обґрунтовано необхідність прийняття розробленого автором проєкту Закону України «Про державну підтримку ринку зерна та його інтеграцію до країн-членів Європейського Союзу», впровадження нової чотирирівневої моделі адміністрування та цифровізації управління (е-логістика, е-комерція, електронний облік зерна).

Висновки повністю відповідають отриманим результатам, завданням та меті дисертаційного дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Рекомендації щодо доцільності розроблення та прийняття Закону України «Про державну підтримку ринку зерна та його інтеграцію до країн-членів Європейського Союзу» на основі передових стандартів та практик країн ЄС є доцільними і зумовлені необхідністю вдосконалення публічного адміністрування у цій сфері, гармонізації вітчизняного законодавства та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Аргументовані пропозиції в частині створення єдиної електронної системи обліку та моніторингу зерна, цифровізації реєстрів у межах концепції «публічних сервісів», напрацювання механізмів правової експертизи актів у сфері зернової логістики, а також правової моделі взаємодії органів юстиції та зернових асоціацій у процесі досудового врегулювання спорів мають практичну цінність і на даний час є надзвичайно актуальними.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи кваліфікаційну наукову працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують додаткової аргументації, пояснень у ході публічного захисту або спрямовані на їх врахування в подальшій науковій роботі, зокрема:

1. Ви зазначаєте, що Кабінет Міністрів України є одним із уповноважених органів на ринку зерна в Україні. Тож, виникає питання, а яким чином (з використанням яких заходів) Уряд здійснює публічне адміністрування зернового ринку в Україні?

2. Здійснюючи аналіз системи публічного адміністрування ринку зерна в Україні, дисертант зазначає про втручання в ринкові процеси, якщо при функціонуванні ринку зерна виявлять відхилення будь-якого показника від встановлених норм гарантування продовольчої безпеки. У зв'язку з чим питання: Які передбачені втручання в ринкові процеси при порушенні балансу на ринку зерна в програмі продовольчої безпеки?

3. У разі порушення рівноваги на вітчизняному ринку зерна внаслідок агресії РФ, які види державної підтримки можуть бути запроваджені з метою сприяння сталому виробництву обсягів зернової продукції та розвитку аграрної інфраструктури?

Разом з тим, наведені вище зауваження та пропозиції в основному мають дискусійний характер і слугують підставою для плідної та конструктивної наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи й не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів робота є суттєвим внеском у науку філософію права.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертаційного дослідження й опрацювання наукових публікацій Ю.М. Арапіна фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Юрія Миколайовича Арапіна на тему «Публічне адміністрування ринку зерна в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і

науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Арапін Юрій Миколайович – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

**доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Ірина БУЛИК

